

Doctorat Honoris Causa  
per la Universitat de Lleida  
**Joan Solà**

***De la poesia a la gramàtica generativa.  
Els homenots que més m'han influït***

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida  
Il·lustres autoritats que ens fan l'honor d'acompanyar-nos en aquest acte  
Il·lustres col·legues universitaris, amics i familiars que heu tingut la deferència de fer-nos costat en la festa d'avui

Fa tres setmanes mal comptades, l'informe de la Fundación Conocimiento y Desarrollo corresponent a l'any 2008 difonia una notícia que omple d'orgull la institució que ens aplega: la Universitat de Lleida ocupa, en qualitat docent, el primer lloc entre les universitats públiques de l'Estat. Felicito cordialment les autoritats, el professorat i l'alumnat de la Universitat de Lleida i em sento encara més honorat amb l'honor que avui em concedeix aquesta entranyable institució.

1. Jo vaig estudiar precisament aquí, quan aquest edifici, afortunadament rescatat, era seminari de preparació de sacerdots. I aquí vaig rebre les primeres impressions lingüístiques, que encara conservo, indelebles, a la memòria i al sentiment: encara podria assenyalar en quines aules i en quines raconades vaig rebre tals impressions, malgrat que ara tot ha sigut remodelat i embellit fins al punt que aquest espai no té res a envejar a certs campus anglesos on l'estudiant passeja enmig d'un silenci integral, sota pollancre i alzines centenaris.

A cinquè curs (als meus quinze anys) teníem un professor de llatí que es deia Manuel Guallar, un home curiós i cordial que ens feia traduir del llatí al castellà i viceversa. Un dia el viceversa va ser un text litúrgic d'aquells que acaben amb la fórmula *Per Dominum nostrum Jesum Christum filium tuum...* Acabats els comentaris als diferents punts de la traducció, el professor ens dictava tot el text perquè el copiéssim ben traduït i ben escrit. I aquell dia el dictat acabava així, amb pauses recalcatòries a cada paraula: «... *Per Dominun | nostrun | Jesun | Christun | filiun | tuun, ¡¡con eme!!...*». Ens va xocar que mostrés aquella mena de neguit preventiu contra nosaltres, pobre home, perquè nosaltres no teníem cap problema a pronunciar les emes finals; era ell que en tenia, perquè era de Saragossa. Però el Sr. Guallar no era pas tan pobre home com acabo de dir amb cordialitat. Un altre dia, no recordo a propòsit de què, Guallar es va despenjar amb aquesta afirmació: «... porque para mí la epopeya española no es el *Mío Cid*, como dicen les manuales; para mí es *L'Atlàntida* de Verdguer». I tot seguit ens aclaria que, efectivament, *L'Atlàntida* cantava la gesta veritablement emblemàtica del que després se n'ha dit Espanya: la descoberta d'Amèrica. Jo venia d'un poble de pagès, sense cap coneixement cultural ni cap altre bagatge que una llengua ferrenya, arrelada als camins que trepitjava, a la història que desconeixia; sense saber qui era Verdguer ni què era aquella obra. Però aquella paraula em va interessar, i al sortir de classe li vaig preguntar on podia trobar-la. «Miraré si te la puedo traer», em va dir, i al cap de dos dies me'n portava un exemplar que al lloc duia

una etiqueta de biblioteca: «Trátala bien, que no es mía: es de la biblioteca del instituto», de l'institut d'enseyament mitjà de Lleida, on ell també ensenyava llatí.

Vaig llegir el llibre i, naturalment, no hi vaig entendre res ni després vaig poder recordar mai de què tractava. Però aquells alexandrins em van penetrar profundament en l'esperit, em van trasbalsar: aquells versos farcits de figures literàries, d'imaginació, d'al·literacions, d'onomatopeies. Una al·literació consisteix a anar repetint un mateix so en mots consecutius per produir un determinat efecte sonor; i una onomatopeia consisteix a imitar amb els sons de les paraules els sons de les coses designades. Trobem totes dues figures en els versos immortals en què el poeta ens fa entrar pels ulls i per les orelles el mític incendi dels Pirineus. Observin el joc de esses, erres, ixs, enes, eles, i de les vocals *i* i *u*, amb què el poeta reflecteix la crepitació del foc devastador, la suavitat del vol de les aus i la xiscladissa de les bestioles acorralades en aquelles flames gegantines:

*- i roda com un carro el tro de guerra*

*- Tot cabdellant arbredes, penyals del cim rodolen,  
rost avall freixes cruixen i faigs esbocinats,  
i la fumera i flames amunt se caragolen  
amb quera i pols dels ròncs albercs enderrocats*

*- Ni a l'àliga li valen les d'or potentes ales;  
prop del cel, on s'enlaira com a penjar-hi el niu,  
l'eixalen roges flames, i cau, i amb les cucales  
i cisnes de les aigües les cou l'incendi viu*

Em colpien les colossals figures poètiques, però també un lèxic potent, senyorívol, rescatat miraculosament per Verdaguer, que l'havia anat recollint i xuclant a base de caminades i consultes a llibres, a companys i a especialistes. Perquè a ell, al seminari de Vic, no li va ensenyar ningú aquella llengua, aquella literatura, aquella cultura que hi havia al darrere de la paraula: a ell només li ensenyaven la llengua castellana, les llengües clàssiques i les figures retòriques lligades a aquestes llengües. El miracle, doncs, se'l va haver de fer tot sol, contracorrent i contragovern: contra un govern que l'havia eliminat, a ell i al seu país, de la vida noble de les lletres i de la història. Exactament igual com em va passar a mi i a tots els de la meva generació i de moltes altres generacions, anteriors i posteriors. Verdaguer es basquejava per rescatar i actualitzar la tradició catalana, alhora que estudiava pel seu compte la llengua.

Doncs aleshores en aquest edifici del seminari hi vivia també el bisbe de la diòcesi, don Aurelio del Pino Gómez, d'infausta memòria. És el personatge que un dia que venia a Lleida el dictador el va fer entrar a la catedral nova solemnement sota pal·li i des del púlpit va proferir aquestes paraules temeràries i blasfemes —encara li veig la mà dreta allargada assenyalant el *caudillo*, mentre amb l'esquerra es componia el solideu, que li relliscava de la vibrant emoció, i li sento la veu autoritària—: «¡¡He ahííí el dedo de Dioooooos!!». Companys meus d'aquella època que avui són aquí certificaran la lletra i la música d'aquesta frase. A aquest personatge alguna vegada li havia sentit dir que *él no hacía política*. No feia política perquè tenia plenament assumida la política genocida del franquisme contra Catalunya i la seva cultura. Diguem-ho clar, universitaris, que a nosaltres ens correspon la claredat i la llibertat: era,

ras i curt, un genocidi. Perquè, ¿què és una persona sense la seva llengua, sense la seva pàtria, sense la seva història? Totes tres essències ens van ser eliminades en aquella època radicalment, brutalment, a sang i foc, del simple mapa de l'existència. (Encara hi hauríem d'afegir un altre factor: ¿què són una persona i una comunitat sense un Estat seu de debò, un estat que no maldi secularment i incessantment per eliminar-te o sotmetre't sinó que et defensi a ultrança? Aquest aspecte és de plena actualitat aquests dies i des de fa mesos i anys i segles. Un greu problema que hem de resoldre si volem continuar subsistint com a persones i com a poble lliures, sobirans i productius.) Però el que passava aquí aleshores era encara més genocida i paradoxal: la majoria dels nois que hi estudiàvem estàvem destinats a exercir el ministeri a les parròquies precisament en català, llengua que aquí no tenia cap mena de presència. *Yo no hago política...!!*

Tot això en aquells anys ho vivia encara confusament. Però mentrestant el meu germà Sebastià m'ensenyava epistolament les beceroles de la meua llengua. Aquests dies he trobat encara una carta seva i tres fulls titulats *Normes de català*. N'extrec alguna de les recomanacions que m'hi feia:

- *Accents (no acentos). La norma per a l'accentuació la dóna el parlar de la prov. de Barcelona, que en alguna cosa divergeix del de Lleida. Per això et sorprendrà que alguna vocal que tu la dius tancada, porti accent greu [...]: cafè, perquè, què.*

- *Apòstrof (és la coma que dius tu).*

- *A i E. No acabis cap verb en e, sinó en a (llevat "obre, omple i corre"):* explica-m'ho, omplia, deia.

- *No escrriguis Sebestià sinó Sebastià.*

- [Pregunta meua: *¿Es pot dir pijama amb j castellana?*] *No. S'ha de pronunciar amb la j catalana, igual que Jesús, sobrepujar, etc.*

- *T'estranya que terminar sigui un mot català? Doncs ho és.*

- *L'imperfet dels verbs s'escriu amb v [...]: cantava.*

- [Pregunta meua: *¿És correcte llegir Judas, Elias... com si estiguessin escrites Judes, Elies...?*] *Sí, per tu i els de Lleida. A Barcelona aquestes as tenen un so neutre, entre a i e.*

Als qui avui ens trobem en aquesta sala ens pot estranyar una ignorància tan radical, però així ens trobàvem aleshores tots plegats, que, parlant en català entre nosaltres, dèiem tranquil·lament i sense cap rubor *triàngulo equilàtero*, *pijama* (amb *j* castellana) o *acento* (*a[s]ento*). En deixo constància, no fos cas que un dia no s'ho pogués creure ningú. Expresso des d'aquí el meu agraïment a qui em guiava per un camí que aleshores em podia semblar impracticable o inacabable. Moltes gràcies, Sebastià.

2. Ara saltarem uns quants anys i ens situarem al 1960, any que vaig començar a Barcelona la carrera de Filosofia i Lletres que m'havia de conduir a la llicenciatura en clàssiques. A primer curs teníem un professor de llatí que es deia Lisardo Rubio, que era de Madrid i que més tard va publicar una sintaxi llatina. Rubio de tant en tant ens

recalcava que una preposició com ara la nostra *de* no tenia cap valor semàntic, contra el que deien les gramàtiques escolars, les quals li podien distingir un grapat de significats: origen (*Vinc de casa*), matèria (*taula de fusta*), possessió (*la finca del Tonet*), etc. Ell ens deia que no, que *de* no volia dir res: que el significat l'adquiria del context. Doncs aquell any Rubió acabava de descobrir el llibre recentíssim *Éléments de syntaxe structurale*, de Lucien Tesnière (París 1959), i no va poder-se resistir de fer-nos-en partícips. Les classes aleshores duraven molt poc, tres quarts; però ell dedicava cada dia un quart a parlar-nos d'aquell llibre que li feia brillar els ulls, i ens transmetia l'emoció. Es tracta d'una interpretació de la sintaxi escrita amb el rerefons de l'estructuralisme, que aleshores havia arribat a la culminació del refinament; a una culminació efímera, perquè Chomsky ja havia col·locat el primer tascó que havia de fer saltar les estrelles d'aquells arbres de Tesnière o de les capses de Hockett o de les posicions de Harris.

Efectivament, uns anys més tard ens arribaven els ecos del primer llibre de Chomsky (1957), i tot seguit del segon (1965). Llibres difícils de llegir, com tots els de l'autor. Sort en vaig tenir de l'excel·lent, insuperable interpretació que en feia Nicolas Ruwet en la seva *Introduction à la grammaire générative* (1967). Chomsky demostrava des del primer moment que els procediments estructuralistes havien tocat sostre, que eren incapaços de donar compte de fets tan simples i tan evidents com les relacions existents entre els diversos components d'una seqüència verbal, posem per cas «*vam haver estat llegint*» o simplement «*hem estat llegint*». I després anava muntant i alhora renovant, un any rere l'altre, l'edifici de la gramàtica generativa, aportacions que nosaltres procuràvem llegir en articles de revista o bé en els successius llibres de l'autor. Però aquesta teoria no pretenia simplement proporcionar una manera objectiva de descriure les llengües, cosa que per a un jove estudiós d'aleshores ja hauria sigut suficient; pretenia arribar tan endins com es pogués en la comprensió de la capacitat lingüística de l'ésser humà: ¿per què un infant pot aprendre igualment —amb la mateixa aparent facilitat i la mateixa rapidesa— el català que l'àrab, el xinès o l'alemany? La resposta, simplificada, és: perquè l'ésser humà neix dotat d'una capacitat *específica* per al llenguatge que li permet de construir la llengua simplement sentint-la parlar al seu voltant; com un arbre o una flor posseeixen una programació que els permet de convertir en harmonioses branques o en olorosos pètals les substàncies que els proporciona la terra, el sol i l'aigua.

L'emoció que produeix el chomskysme es pot expressar d'una altra manera: només apuntant molt alt s'arriba a alguna altura que recompensi de l'esforç. Només prenent la lluna, l'escola més potent de la lingüística del segle XX ha arribat a engrescar milers de practicants de totes les cultures. A engrescar-los, no pas sense exigir-los un esforç, una dedicació de vegades esgotadors. Jo vaig experimentar aquesta doble sensació d'engrescament i d'esgotament quan amb Sebastià Bonet construïem la *Sintaxi generativa catalana* (1987), debatent cada dissabte a la tarda els fragments que anàvem redactant. També a Bonet li he d'agrair, i li agaeixo, la paciència i la ciència que ha posat sempre a la meva disposició.

Va venir un dia que el chomkysme ja em quedava una mica lluny. Però aquests últims anys m'hi he hagut d'enfrontar de nou, ara per explicar el darrer tombant de l'escola, la teoria dita *minimista*, no pas més fàcil d'entendre i de fer entendre que les fases anteriors. I és que un departament universitari té les disponibilitats limitades i no sempre un professor pot arrecerar-se en les assignatures que li són més còmodes. És allò

que es diu, que hi ha persones que han nascut per patir; i si et toca una de les boles a tu...

3. Entretant vaig descobrir la segona traducció de *L'Odissea* de Carles Riba (1948/1953), que em va causar un impacte tan important com anys enrere *L'Atlàntida*. Posats en el seu context històric, per mi els dos grans poemes de Verdaguer i la segona traducció de *L'Odissea* són tres de les obres més importants de tota la nostra història des dels punts de vista literari i lingüístic. La poesia grega i llatina no era com la nostra, que es basa en la rima i en accents interiors dels versos. La de les llengües clàssiques constava d'unes unitats dites *peus*, de dues, tres, quatre síl.labes. Un *peu dàcil* tenia tres síl.labes (una de llarga seguida de dues de bresus); un *espondeu* eren dues síl.labes llargues; etc. El poema d'Homer està escrit així, i Carles Riba va estudiar la manera de donar-lo en català amb el mateix tipus mètric. Escoltin la «Invocació» inicial d'aquesta traducció portentosa, que Josep Pla va qualificar de «Gran i meravellós esdeveniment»:

*Conta'm, Musa, aquell home de gran ardit, que tantíssim  
errà, després que de Troia el sagrat alcàsser va prendre;  
de molts pobles veié les ciutats, l'esperit va conèixer;  
molts de dolors, el que és ell, pel gran mar patí en el seu ànim,  
fent per guanyà' el seu alè i el retorn de la colla que duia;  
més ni així els seus companys no salvà, tanmateix desitjant-ho,  
car tots ells es perderen per llurs mateixes follies,  
els insensats! que les vaques del Sol, el fill de l'Altura,  
van menjar-se; i el déu va llevar-los en dia en què es torna.  
Parla'ns-en, filla de Zeus, des d'on vulguis, també a nosaltres.*

Tornem a escoltar aquest darrer vers, cinc dàctils i un espondeu:

*Parla'ns-en, | filla de | Zeus, des d'on | vulguis, tam|bé a nos|altres*

Situïm aquesta autèntica meravella en mans d'un xicot de poc més de vint anys que encara no havia acabat d'entrar en la vida normal de la cultura. Aquesta va ser, en intensitat, la segona gran sotragada de la meua vida d'estudi i de formació. Com que aleshores estudiava clàssiques, em volia aprendre de memòria tant aquesta versió com l'original grec. Però no vaig complir el desig: en aquells anys encara vivia molt desorientat, és a dir molt poc orientat sobre el que feia i el que podia fer. Sempre ho he lamentat, perquè després la meua memòria ha disminuït moltíssim. ¿S'imaginen que avui els pogués recitar *L'Odissea* en grec i en el català de Riba? No m'hauria calgut preparar cap altre discurs per a la festa d'avui.

Quan has llegit una obra com aquesta, el teu camí ja és irreversible, el teu camí lingüístic i el teu pensament patriòtic i polític: perquè aquesta realitat pren sediment en les teves entranyes per sempre. Per sempre més t'adones del que és una llengua, del que és la teua llengua, que secularment ha sigut un objecte prohibit i reprimat. Sí, després hi ha hagut moltes altres impressions vigoroses, però el camí ja no canviarà ni un pèl. Hi ha hagut el Maragall de *La vaca cega*, el Sagarra de les *Vinyes verdes vora el mar* i de la potent arrencada dickensiana de *Vida privada*:

*Els parpres, en obrir-se, varen fer un «clac» gairebé imperceptible, com si  
estiguessin enganxats per causa d'una pretèrita convivència amb les llàgrimes i el*

*fum, o per aquella secreció produïda en els ulls irritats després d'una lectura molt llarga sota un llum insuficient. [...]*

*Enmig de les ombres, agafava autoritat una mena de ganivet llarg i vaporós del color que té el suc de les taronges esclafades en el port, i que anava tornant-se agre amb l'atmosfera carregada de dins l'habitació.*

Hi ha hagut el Carner de tants versos delicats i perfectes:

*Aquest camí tan fi, tan fi ,  
¿qui sap on mena?  
¿És a la vila o és al pi  
de la carena?  
Un lliri blau, color de cel,  
diu: —Vine, vine—  
Però: —No passis!— diu un vel  
de teranyina. [...]  
¿Qui sabrà mai aquest camí  
a què em convida?  
I és camí incert cada matí,  
n'és cada vida.*

*Per una vela en el mar blau  
daria un ceptre;  
per una vela en el mar blau,  
ceptre i palau.*

Un vers com aquests o com els de *L'Odissea* sintetitza la potència, la mal·leabilitat, la dolcesa d'una llengua i d'una cultura, i fins el misteri de l'ànima humana. També jo, poeta, daria per un vers així «el tros que em resta, mig romput, / de joventut».

4. Arribem a un altre dels grans personatges que m'han donat la mà al llarg de la meua carrera: Pompeu Fabra. De Fabra me n'ha interessat i captivat exactament igual cada un dels dos vessants de la seva personalitat: el de reformador tècnic de la llengua i el d'ideòleg del paper social i polític d'aquesta llengua.

a) Com a tècnic, podríem esmentar una multitud de textos d'una pulcritud i una exactitud exemplars, molt més exemplars si els situem en la precarietat lingüística dels contemporanis del nostre autor. Per exemple, el text, breu i contundent, del congrés de 1906 en què defineix i concreta la concordança del participi passat; o bé els dos articles titulats «Les tres preteses lleis d'escurçament, de distinció i d'eufonia», text després anomenat «Els nostres savis» (1905/1911), en què rebut enèrgicament les teories ingènues i fantasioses de Nonell i Grandia; o bé la brevíssima però estranyament afinada caracterització del fenomen, complex, de la preposició *de* que apareix en casos de dislocació (gramàtica de 1956, § 103):

*En certs casos, s'anteposa un de al membre anticipat o posposat, principalment quan el seu representant és el pronom feble en o quan és un predicatiu. Ex.: N'han comprat, de cafè! Ho és, de llarg! Tot sovint s'hi torna, de vermella.*

(Diguem-ho tot: és llàstima que Fabra doni només exemples de posposició. És sabut que la dislocació a l'esquerra o anteposició admet tant el *de* com la manca del *de*: (*De*) *pisos barats ja no n'hi ha.*) Naturalment, hi hem d'afegir moltíssimes *converses filològiques*, que resulten modèliques de contingut i de forma. I sobretot hem d'esmentar el fenomen de les construccions avui dites *inacusatives*, representades per l'exemple *Ha arribat un parent meu* (gramàtica de 1956, § 45). El fenomen és objecte d'estudi intens des de fa uns trenta anys, però Fabra, a més a més d'avançar-se vint anys als altres lingüistes, va ser el primer gramàtic mundial a situar la construcció com una de les quatre estructures oracionals bàsiques de la llengua.

b) Com a ideòleg, Fabra se situava al costat de Prat de la Riba, en el sentit que pretenia restituir a la comunitat catalanoparlant tota la seva dignitat com a poble. El principal referent de la identitat d'aquesta comunitat era la cultura, i concretament la llengua. L'única esperança de reeixir en la seva tasca de gramàtic era aspirar a aconseguir per a la comunitat una llengua referencial ben fixada, potent, autònoma i amb igual rang i les mateixes funcions socials que les altres llengües europees de cultura. Dit d'una altra manera: per a Fabra la qüestió lingüística no era de cap manera una qüestió més o menys sentimental o folklòrica o lateral sinó una qüestió central en la tasca empresa a finals del segle XIX de reconstrucció i dignificació del nostre poble en tots els sentits, lingüístic, econòmic, científic, polític. En els escrits de Fabra no veiem mai aflorar el vessant subjectiu o emotiu que tota llengua té forçosament per a les persones que la parlen. I això no vol pas dir que la feina del filòleg no valorés també algun aspecte que més o menys es pogués considerar estètic. En la seva doble manifestació pública de tècnic i d'ideòleg, ell tractava la llengua com tracta un economista l'economia o com un arquitecte calcula les forces, el preu i la bellesa de l'edifici que planifica.

I tot això per a mi era —és— tan atractiu com el programa de Chomsky.

5. Joan Coromines és el darrer dels personatges a què avui m'he de referir. El nostre gran lingüista posseeix l'altíssim rigor tècnic que hem vist en Chomsky i en Fabra, però al mateix temps bolca en la seva obra catalana el vessant emotiu que hem dit que tot parlant ha d'experimentar per força però que molts científics eviten curosament de permetre que els aflori. És justament per això que el nostre personatge ha esdevingut polèmic. Avui que ja no és entre nosaltres, tenim l'obligació i la possibilitat de clarificar la qüestió. Simplement, es tracta d'un personatge que es planteja de cap i de nou la major part de les qüestions referents a l'origen, l'estructura i l'evolució de la nostra llengua i a la metodologia que cal aplicar per estudiar-la. El fet que, al llarg de la seva quantitativament monstruosa obra, hi hagi punts discutibles o poc aprofundits i algun estirabot o bé alguna ofensa als col·legues és simplement per la condició humana: Coromines, potser *malgré lui*, era també un home que estava sotmès al neguit del temps que se li escola, i que es va morir quan la parca ho tenia decidit; un home que s'arrecerava en els pocs amics que va tenir, que s'encenia davant els enemics de la pàtria i que no podia suportar que el rectificuessin. Però tot això, com va dir Joan Veny, són imperceptibles onades enmig d'un oceà d'incerts.

Qui hagi llegit només unes quantes pàgines de qualsevol dels seus tres diccionaris haurà vist les següents característiques del lingüista Coromines: (i) coneixia una gran quantitat de llengües, dominava totes les romàniques i opinava que només així podia un

científic estudiar-ne a fons una qualsevol; (ii) havia buidat absolutament totes les grans revistes de romanística, d'arabística, de basquística i de llengües clàssiques; (iii) naturalment, havia buidat també tots els diccionaris importants i fins els menys importants de totes les llengües que va estudiar, i del català coneixia tota l'escassa bibliografia gramatical existent; (iv) per estudiar el català, cal afegir-hi que va recórrer a peu uns dos mil municipis del domini lingüístic fent enquestes i anotant minuciosament tot tipus de detalls amb rigor de notari (amb les dates sempre incloses); (v) però, a més a més (i això sembla que molts comentaristes ho ignorin o no ho valorin), havia buidat d'aquesta llengua moltes de les grans obres medievals i una impressionant quantitat d'obres dels segles següents, i havia consultat també, de vegades en condicions materials molt precàries (de fred o de temps) una considerable quantitat de materials d'arxiu, de parròquies i ajuntaments. A part de tot això, era una persona d'una intel·ligència indiscutiblement superior, d'una memòria portentosa i d'una llibertat poc corrent davant la ciència. Aquestes característiques li permetien de relacionar llengües i fets, sincrònics o diacrònics, d'una manera que a les persones més diguem-ne normals ens resulta aclaparadora.

I és aquest conjunt de fets que atreuen els lectors de les seves obres. Vegem tot seguit una simple mostra de la seva enorme informació i de la matèria diguem-ne no estrictament científica amb què esquitxa i arruixa els diccionaris catalans.

a) Entre els comentaris marginals que ara i adés afegeix a l'estudi de les paraules n'hi ha molts com els dos següents:

*això també ho diu Nònius, gramàtic del S. III... otro que tal (DECat, VII: 452a24).*

Les travesses de les vies del tren havien sigut denominades en català *felipes*. Coromines n'imagina la gènesi següent: les travesses es deien en anglès *sleepers* 'dormidors' (amb la imatge de les barres ajagudes per fer de suport als rails), mot que els catalans hauríem pronunciat *\*selipes* i finalment deformat en *felipes*, per encreuament amb «l'avorrible nom de persona *Felip*» cinquè, al qual els catalans havien distingit també anomenant *Can Felip* la latrina; i continua el lingüista-patriota:

*A la deformació de \*selipes pogué contribuir, doncs, una obscura voluntat abominatòria dels mensypreats botiflers (que així els passés una màquina per damunt!) (DECat, III: 937b).*

Però el cas més extrem el constitueix la introducció al diccionari català d'una paraula totalment aliena a aquesta llengua: simplement pel gust de fer-hi el comentari que veurem. Es tracta de la paraula *satiàgraha* (la creueta anteposada significa que és vocable no recollit per la lexicografia catalana anterior [!!]):

*+SATIÀGRAHA, 'desobediència civil, resistència cívica', del sànscrit satyāgraha compost de āgraha 'el qui aferra enèrgicament' i satyam 'el veritable' (en certa manera 'recerca obstinada de la veritat'). Procedir que posà en marxa la Índia el 1919 sota la direcció de Gandhi i Nehru. I que fóra vital per als catalans d'imitar, puix que tenim el seny de no usar bombes ni pistoles per aconseguir la llibertat o una autonomia que sigui... autònoma i no ònoma (DECat, VII: 717).*



b) Vegem un cas d'emoció del lingüista després de les esgotadores jornades de recollida d'informació per terres valencianes. Al final de l'estudi conjunt dels topònims *Catadau*, *Catarroja* i *Catamarruc*, Coromines (que estima tant les terres valencianes) s'emociona i ens deixa aquests versos seus com a final de l'article (*OnCat*, III: 334; als 90 anys):

*Sobre Catadau  
tindria un palau,  
—qui pogués tornar-hi—  
dels boscos al trenc,  
corrent a embarcar-hi  
en carrera boja,  
—en albuferenc—  
des de Catarroja!*

*Catamarruc i Planes,  
i Margalida,  
Almudaina i Gaianes,  
flor de ma vida!*

Tot això són simples joguines intranscendents (*divertimentos*) que li servien de tant en tant de relaxació enmig de les dotze hores diàries de feina intensa amb una vetusta màquina d'escriure.

c) Esmentaré un sol exemple de control de la informació, perquè qualsevol article dels tres diccionaris ens seria bo. Per a la paraula valenciana *assagador* «o més aviat *assegador*» ('camí tradicional de bestiar', que s'anomena *carrerada* a Bell-lloc d'Urgell i en general al nord i a l'oest de Catalunya) ens diu aquestes paraules contundents (acotades sempre amb les dates):

*Corrent per la ruralia valenciana se sent pertot arreu, amb extrema freqüència, des de l'extrem Sud al del Nord [...]. En tinc notes preses (1932-1970) de 84 localitats, com a usat pertot apel·lativament en la conversa i com a genèric topogràfic o pretopònim.*

I encara precisa que l'ha sentit amb *a* (*assagador*) a 19 poblacions i amb *e* (*assegador*) en 63 (*DECat*, VII: 584).

d) Finalment veurem un cas en què s'ajunten de manera sorprenent i espectacular tots dos tipus d'actuació del lingüista. Un cop acabat l'article de la paraula *lluna* (que ocupa 162 línies), obre un «APÈNDIX sobre història i semàntica dels noms de la lluna en la família indoeuropea», que ocupa 234 línies (*DECat*, V: 306-308) i comença així:

*Com a llatinista, romanista i lingüista, em preocupà sempre el fet que l'eslau i l'irlandès donin a la lluna un nom igual, quasi idèntic, al llatí: luna, luan [...]. ¿Serien, doncs, manlleus del llatí vulgar aquests mots eslaus i cèltics? Cosa que cap romanista havia plantejat, i que havia de saber l'estudiós del llatí vulgar. I si no ho eren: ¿com s'explicava que en totes tres famílies s'hagués operat la mateixa substitució [el nom anterior de la lluna coincidia amb el nom del concepte de mes], i amb un resultat fonètic d'astoradora similitud?*

I l'home fa tot seguit un dels seus desplegaments d'erudició de cap a cap d'Europa i Àsia, posant-hi a col·lació les formes d'una trentena de llengües i dialectes (a part de les romàniques, esclar) i dóna la seva opinió sobre les preguntes que s'ha formulat.

La lluna devia enamorar Coromines, perquè en l'article *bru bruna* el lingüista evoca una coneguda cançoneta popular infantil i, tocat per l'emoció del record, escriu aquestes línies genials:

*I quan érem petits ens ensenyaven a fer sardana cantant «la lluna, la bruna, / vestida de dol: / son pare la crida, / sa mare la vol», en aquelles nits en què enyorem les hores «quando nei plenilunii sereni Trivïa ride tra le ninfe eterne» (DECat, II: 283b11).*

*Trivïa* és la lluna, de tres cares, i les nimfes són les estrelles: «Com en la serenor dels plenilunis / Trivïa riu entre les nimfes eternes» (traducció de Mira, Barcelona: Proa 2000). Coromines transcriu de memòria dos versos del Paradís de la *Divina comèdia* del Dante (XXIII: 25-26), sense ni esmentar el poeta, com fa tantes altres vegades: se suposa que el lector se sap de memòria, com ell, la meitat de la poesia d'Europa. La genialitat consisteix a anar de punta a punta de l'ossamenta europea, des d'un dels poetes més sublims d'Occident, del segle XIII, fins a una cançoneta popular moderna d'una llengua humil (humil sí, però robusta, productiva i tan digna com qualsevol altra del continent). Aquest sol text resumeix tot el geni del nostre lingüista i val per tota la seva obra. Un geni és exactament això.

(Com que l'adjectiu *bru* s'ha antiquat, en alguna versió el poble l'ha substituït per una paraula més coneguda: a Bell-lloc d'Urgell jo vaig aprendre la cançó en la versió «*La lluna, la pruna...*». En realitat el text de Dante diu *quale*, no *quando* («*Quale ne' plenilunii sereni / Trivïa ride tra le ninfe etterne*»); però Coromines l'adapta al seu context, com fa altres vegades: la més famosa és potser l'adaptació que fa als seus interessos però sense dir-ho, directament en grec, del text de Sòfocles inserit a la dedicatòria del diccionari castellà, 1954.)

Sí, Coromines barreja la ciència pura amb l'anècdota. Però és que són les coses mateix que realment estan barrejades: la llengua, la cultura, les emigracions, l'economia, la pàtria, la història, l'Estat, els pronoms febles, la geografia, l'etimologia, els conflictes de parella, els divertits jocs de paraules, les enveges, la fonètica, l'amor i l'odi. L'any 1957, al pròleg del seu diccionari castellà, el nostre autor deia amb fermesa que no es podia estudiar una llengua romànica sense conèixer-les totes i afirmava que *por fin soy romanista sin limitaciones*. Crec que no és cap exageració ni cap estirabot de concloure ara que, barrejant tot això, tenint-ho tot en compte sempre, Coromines era, per fi, no el romanista total sinó el *lingüista total*, allò que tot lingüista hauria d'aspirar a ser. Ara: sí que cal destriar, en una obra com aquesta, l'anècdota o la broma intranscendent de l'aportació científica sòlida. Els qui conscientment o inconscientment fan la mitja rialleta acusant Coromines de barrejar les coses; els qui minimitzen tota aquesta ardida piràmide amb una tal rialleta; els qui confonen una brometa intranscendent amb una sortida de geni com la que hem vist, són com a mínim curts de vista. Deixem-ho així: curts de vista. Però afegim-hi que, al marge del que acabem de dir, Coromines introduïa als seus diccionaris comentaris de tipus no tècnic per fer-los més agradables, menys feixucs als lectors, com ell mateix va dir alguna vegada. I realment hem d'admetre que

obres com ara els diccionaris etimològics poden ser molt poc atractives a lectors que no hi busquin exclusivament la dada científica exacta. Els diccionaris de Coromines, ben al revés, són obres de lectura apassionant pel motiu que acabem d'exposar i perquè l'autor és un dels prosistes del segle XX que escriu amb una llengua més elegant, més correcta i amb més recursos literaris.

6. No podria acabar aquest breu recorregut per les meves experiències sense referir-me a l'obra que m'ha donat alhora més neguit, més satisfacció i més ensenyaments de tota la meua carrera universitària: la *Gramàtica del català contemporani*. La direcció d'aquesta obra va resultar per a mi una experiència impagable de relació molt fructífera humana i científica amb una seixantena de col·legues col·laboradors i sobretot amb els altres codirectors, Joan Mascaró, M. Rosa Lloret, Manuel Pérez Saldanya i, en moments diversos del procés, Gemma Rigau, amb els quals vaig experimentar la satisfacció profunda d'una entesa i una col·laboració totals, sense les quals l'empresa no hauria reeixit de cap manera possible. I l'empresa em va representar també un extraordinari, impensable salt endavant en els meus coneixements: vaig arribar a tenir la sensació que fins aleshores havia après molt poqueta cosa sobre la meua llengua i sobre la lingüística general, i que aleshores sí que podia presumir de molts conceptes ben assentats, de moltes descripcions que eren simplement modèliques. Ara ja veig l'obra com una cosa llunyana, però no se'm podrà esborrar mai de la memòria. Deixeu-m'hi afegir que una cosa semblant em passa ara amb la codirecció, amb Jordi Mir, de les *Obres completes* de Pompeu Fabra.

7. El gran lingüista i humanista Francesc de B. Moll, quan va rebre el doctorat *honoris causa* per la Universitat de Barcelona, va dir que potser més que *honoris causa* era *laboris causa*. Emparat en la seva benevolència, goso manllevar-li i apropiari-me el joc de paraules. Les quatre coses que amb els anys he anat sabent i que he intentat ensenyar als meus alumnes, a mi també m'han costat uns esforços i una quantitat d'hores molt més considerables del que els col·legues i els alumnes es poden arribar a imaginar. Me n'he sortit com he pogut amb l'ajut de bons llibres i dels excel·lents companys del departament, que sempre m'han ajudat a dominar l'ordinador, a precisar un concepte, a trobar una informació necessària. Però, inevitablement, aquest esforç ha significat deixar d'atendre la meua família com hauria calgut; i aquí ha pres un paper essencial la meua dona, que sempre ha estat al meu costat en tot el que m'ha calgut, m'ha aconsellat i m'ha suplert en la feina imprescindible i noble de pujar les filles quan jo no he pogut o no he sabut atendre-hi. Doncs moltíssimes gràcies, Adelaida.